

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації **Копійки Анни Павлівни «Органна творчість Жанни Демесьйо: типологічний та індивідуально-стильовий аспекти»** на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 – Музичне мистецтво

Актуальність теми дослідження Копійки Анни Павлівни обумовлена відсутністю на сьогодні вітчизняних музикознавчих праць, присвячених монографічному дослідженню та аналітичному вивченню творчої спадщини Жанни Демесьйо, насамперед її органних творів. У роботі висвітлюються дослідження західноєвропейських, зокрема французьких, авторів, створюється історіографічний фундамент для розгорнутого дослідження творчого шляху та композиційно-стилістичних складових органного мистецтва французької майстрині.

Актуальність роботи зумовлюються також поповненням тезаурусу понять про музичний стиль як багатоскладове явище, що має типологічні та індивідуально-авторські ознаки, передбачає композиторський та виконавський підходи й критерії вивчення, потребує системної теоретичної цілісності, водночас історичної конкретизації та верифікації. Запропоновані дисертанткою хронологічні межі дослідження, з одного боку, дозволяють, встановлювати темпоральний контекст життя й творчості Ж. Демесьйо, з іншого – сприяють розумінню її місця та значення в контексті історичної традиції французької органної музики, тобто приймають подвійний вимір, актуалізуючи інтерпретацію явища творчого діалогу митця та часу.

Факторами актуалізації проблемного змісту дослідження постають історичні нарації розвитку французької органної музики з моменту її зародження до середини ХХ століття та постановка питань про національну своєрідність французької органної традиції; запровадження оновлених жанрово-стильових критеріїв вивчення органної музики, зокрема наголошення специфіки переломлення способів побудови циклічної форми та використання принципу циклічності в творчості Демесьйо та в органній традиції у цілому; розвиток композиційно-драматургічного підходу до організації музичного тексту, що дозволяє поглиблювати оцінки інтерпретативно-стильових особливостей органних творів.

Суттєвим чинником актуальності дослідження є введення до музикознавчого кола інтересів низки органних творів Жанни Демесьйо, разом з аудіо- і відеозаписами їх виконання: цикл «Сім міркувань про Святий Духа» (*Sept méditations sur le Saint Esprit*), цикл «12 хоральних прелюдій на григорианские наспіви» («*Douze Choral Préludes sur des thèmes grégoriens*»), «*Te Deum*» op.11, цикл «Шість етюдів» op., деякі інші

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів. Достовірність одержаних результатів досягнуто дисертанткою завдяки використанню значної кількості наукових джерел (176 найменувань, з яких 17 іноземними мовами). Цінність дисертації полягає в теоретичному

обґрунтуванні, розробці й аналітичній перевірці жанрово-стильової моделі органної творчості Жанни Демесьйо. Достовірність отриманих висновків, обґрунтованість теоретичних положень, актуальність та дієвість методичних складових зумовлені вдало обраною методологічною основою дослідження, провідною якістю якою постає герменевтично-семантична спрямованість. Її сутність полягає у порівняльному стилістичному (мовному) вивченні та, водночас, образно-смісловому узагальненні композиційних принципів циклів Ж. Демесьйо «12 хоральних прелюдій на григорианские наспіви», ор.8, «Сім міркувань про святий дух», ор.6, «Шість етюдів», ор. 5; у виявленні своєрідності трактування органного циклу Ж. Демесьйо «Сім міркувань про святий дух», ор.6; у розкритті сутності явища стильової гармонії в органному циклі Ж. Демесьє «12 хоральних прелюдій на григоріанські наспіви» ор.8; у вияві методу роботи Жанни Демесьйо з григоріанським хоралом в органній композиції «Te Deum», ор.11, в органному циклі «12 хоральних прелюдій на григоріанські наспіви», ор.8; у визначенні «стильового місця» композиторки в історії органної музики.

На схвалення заслуговують основні положення *наукової новизни*, які виносяться на захист. Зокрема, здобувачкою вперше у вітчизняному музикознавстві висвітлено творчу особистість і органну спадщину Жанни Демесьйо. Уперше на основі розрізненої біографічної інформації (з нечисленних іноземних джерел) представлений творчий шлях і жанрові основи композиторської й виконавської творчості Демесьйо, визначені історичні передумови її стилю, як репрезентанта французької органної традиції; вперше проводиться аналіз композиційного методу Жанни Демесьє на прикладі найбільш значимих її органних циклів, вивчаються особливості її гармонійної мови й провідні стильові принципи.

Здобувачкою уточнено сутність таких явищ і понять, як: органний стиль, індивідуально-авторський стиль органної музики, стильова гармонія, органний цикл та принцип циклічності в органній творчості, синтез поемності і програмності як стильовий принцип, творча постать Жанни Демесьйо, органний етюд, органна поема, органна хоральна прелюдія.

Структура дисертації, виклад матеріалу і оформлення здійснені відповідно до вимог, що пред'являються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Робота складається зі вступу, 3 розділів, що включають 9 підрозділів, і висновків, що містять узагальнення головних результатів дослідження. Обсяг основного тексту дисертації – 156 сторінок, список використаної літератури містить 167 позицій.

У першому розділі дисертації акумулюються головні факти, що свідчать про формування й розвиток органної традиції у французькій музиці, зокрема відзначається, що до вісімдесятих років XIX століття у французькій органній музиці – в опусах Франка, Сен-Санса, їх молодших сучасників – Видора, Гільмана, Лорета, Жигу, Бельмана – складаються основні жанрові напрямки, по яких піде подальший розвиток французької органної музики в XX столітті. Серед них: симфонічний, у руслі якого працювали Ш. Видор,

А. Гильман, Л. Вьєрн, створюючи свої цикли монументальних симфоній для органу соло, органні сонати, прообразом яких був чотиричастинний сонатно-симфонічний цикл німецьких композиторів; неокласичний або необароковий, пов'язаний зі звертанням до форм і жанрів поліфонічного стилю епохи бароко – насамперед до фуґи, імітаційної техніки; жанрово-програмний, найбільш характерний для французького мистецтва, з найбільш яскравим представником Луї Вьєрном; релігійно-програмний, до якого виявилися причетними майже всі французькі композитори рубежу ХІХ–ХХ століть; органна музика, призначена для супроводу богослужіння, що засвідчує споконвічне призначення органу як літурґічного інструмента.

Запропонований у даному розділі історичний екскурс охоплює широке коло композиторів і органістів, які формували французьку органну традицію, з якого виокремлюються імена й творчі постаті, творчі доробки Шарля Марі Видора, одного з найвидатніших представників симфонічного напрямку у французькій органній музиці, і Марселя Дюпре, який навчався у нього по класу композиції та став вчителем Жанни Демесьйо. Доводиться, що історична ситуація, яка склалася у Франції до першої половини ХХ століття, усіляко сприяла розвитку музичного мистецтва й появи в його органній сфері яскравих творчих особистостей. Визначається низка біографічних факторів, що спричинили істотний вплив на становлення композиторського методу Жанни Демесьйо, поза якими розуміння її творчої спадщини не є достатньо повним. Відзначається, що Жанна не лише стала ученицею Марселя Дюпре, під чийм керівництвом проробила довгі роки, а й стала його творчою спадкоємицею, якій він передав естафету традиції французького органного мистецтва, отриману у свій час від учителя Шарля-Марі Видора. В 20 років Жанна виграла першу премію в класі Дюпре в консерваторії по дисциплінах фортепіано, гармонія, контрапункт і фуґа, композиція, орган і імпровізація (до того це вдалося лише Олів'є Месіану). Зауважується, що провідну роль у творчості Жанни Демесьє відіграють релігійно-програмні твори, що, з одного боку, свідчить про продовження нею традицій французької органної школи, з іншого – виявляє її стилістично-мовну індивідуальність та оригінальність авторського світобачення, музично-образного мислення. Характеризується, як найбільш популярний серед виконавців, цикл «Шість етюдів», ор. 5, як такий, що містить виклик майстерності виконавця-органіста, потребує від нього не тільки технічно досконалого володіння органом, але й здатності втілювати художнє начало та семантичні настанови автора. Підкреслюється, що в творчій особистості Жанни Демесьйо гармонічно поєднувалися обидва показники вищої виконавської майстерності.

У Розділі 2 пропонуються аналітичні нариси органних творів Демесьйо, що дозволяють виявляти головні принципи її стильового мислення та ідіостилу. Характеризуються цикл «Сім міркувань про Святого Духа», ор.6 («Sept méditations sur le Saint Esprit»), що був написаний Жанною Демесьйо в 1945-47 рр., присвячений Жану Бервейє, складений з 7 частин; цикл «12 хоральних прелюдій на григоріанські наспіви», ор.8, що був написаний в

1947 р. (опублікований в 1950 р.), відкрив перші сторінки міжнародного визнання й нові творчі перспективи, номери якого оповідають про значимі епізоди християнства, і кожний з них виявляється у власному стилістичному й жанровому вираженні, з особливими асоціативно-символічними композиційними й музично-виразовими проявами, поєднує стилістичні алюзії з самобутністю музичної мови.

Окрема увага приділяється твору *Te Deum*, ор. 11, що був написаний в 1957-58 рр., володіє монументальністю, оркестральною барвистістю, розкриває багаті регістрові можливості органу. Маючи деякі подібні моменти з твором Дюпре, що дозволяє вказувати на наявність загальних композиційних принципів французької органної школи (яскраве позиціонування основної теми в експозиції, наявність контрастної спокійно-філософської теми, мотивне й поліфонічне пророблення основних тем, концертність, що вимагає від виконавця високого рівня володіння всіма видами техніки органного виконавства й ін.), *Te Deum* Жанни відрізняється яскраво вираженим індивідуальним початком (про що свідчать, зокрема, окремі фактурні й гармонійні розв'язки).

Аналіз циклу «Шість органних етюдів», ор. 5, написаного в 1944 році, виданого збірником («Six Études») в 1946 (Paris: Boreman/Leduc), виявляє, що даний твір містить у собі *Pointes* («Пуанти»), *Tierces* («Терції»), *Sixtes* («Сексти»), *Accords alternés* («Альтерированные акорди»), *Notes répétées* («Повторювані ноти»), *Octaves* («Октави»). Усі етюди відрізняються надзвичайною віртуозністю й вимагають від виконавця довершеного володіння органною майстерністю. Будучи концертними творами (подібно концертним етюдам Шопена, Ліста), вони мають високу художню цінність, однак, на відміну від інших творів Демесьйо, у цьому циклі на перший план виходить інструктивність. Кожний етюд присвячений певному виду техніки й переслідує цілком конкретні навчальні цілі: допомогти студентам-виконавцям відробити навички володіння тем або іншим видом техніки, а також дозволити артисту, що вже досяг високого рівня майстерності, зберігати й підтримувати придбані технічні якості.

Розділ 3 дисертації висвітлює провідні стильові принципи органної творчості Жанни Демесьйо, у яких поєднуються типові ознаки та оригінальні авторські знахідки. Відзначається спадкоємність методу Демесьйо стосовно романтичної традиції та жанрових настанов Ф. Ліста, французьких композиторів початку ХХ століття. Відзначається, що більшість програмних поем Ліста є літературно обумовленими й мають, крім програмної назви, опору на літературне першоджерело, а у зв'язку з ним і певний «квазісюжетний» розвиток, що зумовлює логіку композиційної будови. Виявляється, що поєднання поемності та програмності є суттєвим чинником побудови органних циклів та вибору їх драматургічних настанов; в творчості Демесьйо жанрова та стильова природа інструментального циклу, як і принцип інструментальної поеми, суттєво оновлюються на засадах органної гри, котра утворює власний цілісно-звуковий образний світ. Виявляється

своєрідність гармонічної мови, авторське розуміння гармонічних засобів в органних творах Демесьйо, у зв'язку з чим пропонується поняття «просторово-звукової модальності» як способів характеристики виникаючих у творчості Жанни Демесьйо гармонічних явищ, оскільки в органній музиці на гармонійне відчуття звучання накладає відбиток і фактурно-динамічна сторона композиції, один й той самий гармонічний прийом в різних регістрових і фактурних втіленнях буде варіювати свою семантичну функцію, навіть якщо взяти до уваги тільки акустичні міркування: мікстурні регістри додають до загального звучання акорду низку обертонових доповнень, що суттєво міняють структуру акорду. Цей приклад показує, що в органній музиці фактурно-динамічне вирішення постає важливим гармонічним й семантичним чинником; на процес гармонійного згущення-розрідження впливає не тільки інтервальний склад акорду та його функціональна динаміка, але й темброво-регістровий внутрішньо-композиційний рух, конкретний акустичний розподіл звукових складових музичної тканини, що визначає, які голоси будуть становити мелодико-гармонійну основу звучання, а які виявляться динамічно більш нейтральними й будуть служити лише колористичним доданком. У творах Демесьйо знаходимо множинні приклади авторських темброво-регістрових вирішень, що постають важливою частиною її композиційного задуму, завжди найдокладнішим чином прописуються у нотному тексті.

У Висновках дисертації запропоновані заключні узагальнення та головні висновки. Відзначається, що, успадковуючи багатовікові тенденції французької органної музики й переломлюючи їх крізь призму сучасної для неї епохи, Жанна Демесьйо синтезує у своїй творчості окремі традиційні моменти (багато з яких характерні саме для французької музики) з моментами яскраво індивідуальними. Із традиційних можна відзначити *звернення до релігійно-програмної тематики й до григоріанського хоралу* причому у багатьох хоральних прелюдіях композиторка прибігає до стилізації, не вдаючись до наслідування історичного минулого, а спостерігаючи за ним ззовні, вільно розпоряджаючись характерними для віддаленої мистецької доби виразовими засобами, створюючи особливий багатомірний семантичний діалог, що занурює у переживання християнських подій з різних відправних часових позицій, але в єдиній музично-текстовій концепції. При цьому не виникає стилістичного дисонансу й відчуття різнорідності в музичній мові, навпроти, досягається підпорядкованість усіх використовуваних композитором засобів провідній художньо-змістовній ідеї. Відзначено високий ступінь композиційної продуманості творів Жанни, *раціональність* у використанні засобів виразовості, відсутність композиційних надмірностей, не виправданих драматургічною концепцією, що відбивається у фактурно-гармонійному змісті, у темброво-регістровій стороні органних творів.

Крім духовних традицій, що йдуть коріннями глибоко в історію органної музики, у творчості Демесьйо проявляються окремі риси

романтичного стилю (особистісне відношення до тематики, що розкривається, звертання до наскрізних форм, поемності, циклічності, програмності). Є моменти, характерні для імпресіоністів-*символістів* (увага до колористичного фактору та звукозображальної складової твору, захоплення образами, пов'язаними з природним явищами й стихіями – вода, повітря, світло). Однак прийоми роботи з тематизмом, гармонічна мова й загальна стилістика засвідчують приналежність Жанна Демесьйо до композиторської техніки середини ХХ століття.

У творах Жанни проявляється й *оркестральність*, що стала «візитною картою» французьких композиторів-органістів починаючи з середини ХІХ століття, моменту перевороту в органній будові, здійсненого Кавайє-Колем, що висунув концепцію «симфонічного органу». Оркестральність у музиці Жанни Демесьйо знаходить своє вираження в багатошаровості фактури (що доходить іноді до п'яти самостійних тембральних ліній, як, наприклад, у другій частині циклу «Сім міркувань про Святий Дух»), а також у принципі контрастності, на кшталт оркестрового зіставлення сольного звучання якогось-небудь інструмента (або камерного складу групи інструментів) з туттійним звучанням усього оркестру. Демесьйо успадкувала від свого вчителя Марселя Дюпре композиційні прийоми, що ґрунтуються на *роботі з мотивом* як головним елементом і тематичним зерном твору.

Наголошується, що відмінною індивідуально-авторською рисою творів Жанни Демесьє є її *гармонічна мова*. Особливо виразно це проявляється в циклі «12 хоральних прелюдій на григоріанські наспіви», у багатьох номерах якого стилізовані епізоди, виконані в манері традиційного гармонійного письма, перемежуються з несподіваними гармонійними зворотами, що видають присутність автора, породженого типом мислення іншої історичної епохи. Характерною рисою гармонійного стилю Жанни постає гра з консонансно-дисонансним середовищем, коли акорди терцієвої структури вільно перемежуються з нетерцієвими й навіть кластерними співзвуччями, і таке згущення-розрідження звучності сприймається без негативного значеннєвого навантаження, як природня гармонійна стереоскопічність органного звучання. Зазначено *акустичну продуманість* творів Жанни Демесьє, її володіння звуковим простором. Архітектурні особливості храму з його купольними склепіннями й масштабами, що дозволяють уміщати велику кількість людей, вплинули на *фактурні особливості* творів, у яких спостерігається велика кількість фігурацій і загальних форм руху, що заповнюють собою фізичний та духовний простір храму. До індивідуально-стильових сторін творчості Демесьйо віднесено особливе трактування принципу циклічності, що дозволяє композитору відкривати нові можливості програмного методу, також специфічну *піаністичність* її творів, під якою розуміється як «зручність» фактури для виконавця, так і впровадження різних фортепіанних технічних прийомів до сфери органної музики (яскравою ілюстрацією цієї тези служить сьома частина «Міркувань» – «Світло»). Крім розгляду конструктивних моментів пропонується оцінка

змістової сторони творів Жанни Демесьйо, зокрема вказується на образне розмаїття та психологічну поглибленість образів, їх інтровертну спрямованість як на тенденцію смислової авторизації. Підкреслюється, що за своє недовге життя Жанна Демесьйо встигла досягти найвищого рівня композиторської та виконавської майстерності, вплинути на формування світового мистецтва й французької органної музики, зокрема. Цьому сприяло, крім іншого, поєднання її видатних музичних здібностей з великим спектром позитивних людських якостей. На сьогоднішній день у Франції існує творче суспільство «друзів Жанни Демесьйо» (Association "Les Amis de Jeanne Demessieux"), межі якого постійно розширюються, що свідчить про зростаючий інтерес до композиторської спадщини Жанни та її художню значущість.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає у створенні нової концепції органного стилю, як явища, що поєднує історичні типологічні якості, ознаки з індивідуально-авторськими внесками та мовно-стилістичними розгалуженнями, у спиранні на провідні жанрові форми органної музики та з врахуванням їх сталих і змінних семантичних проєкцій.

Пропонується розвинений та поглиблений монографічний підхід до органної творчості Жанни Демесьйо, створюється цілісний, семантично завершений «творчий портрет» видатної французької органістки.

Практичне значення результатів дослідження Матеріали дисертації можуть бути використані в освітньому процесі в середніх і вищих навчальних музичного освіта України, залучатися до навчальних курсів історії зарубіжної музики, історії й теорії органного виконавства; вони актуальні для процесу особистої професійної підготовки органіста, можуть бути корисними композиторам і теоретикам.

Повнота викладення матеріалів у публікаціях. По темі дисертації опубліковано 4 статті, з них 3 – у спеціалізованих наукових збірниках, затверджених Міністерством освіти й науки України, 1 – у періодичному науковому іноземному виданні (Австрія).

ВИСНОВОК

Дисертація Копійки Анни Павлівни «Органна творчість Жанни Демесьйо: типологічний та індивідуально-стильовий аспекти», представлена на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 – Музичне мистецтво, є ґрунтовним, інноваційним, самостійним, завершеним науковим дослідженням, що має наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

У дисертаційному дослідженні представлено історичне, теоретичне та аналітичне музикознавче обґрунтування типологічних та індивідуально-авторських стильових засад органної творчості Жанни Демесьйо.

Зміст дисертації відповідає визначеній меті; поставлені здобувачкою завдання повністю розв'язано, основні положення дисертації мають наукову

новизну. Обсяг та структура дисертації відповідають вимогам, що висуваються до дисертацій на ступінь доктора філософії. Зміст, сутність методичного контенту дисертації повністю відповідає спеціальності 025 – Музичне мистецтво. Результати дисертації пройшли апробацію на 10 науково-практичних конференціях, основні положення відображено в 9 одноосібних публікаціях здобувачки.

Викладене дозволяє зробити висновок про те, що дисертація Копійки Анни Павлівни на тему «Органна творчість Жанни Демесьйо: типологічний та індивідуально-стильовий аспекти» має теоретичну, практичну значущість, наукову новизну, зокрема й методичного характеру; її результати можуть бути запроваджені до науково-теоретичної та виконавсько-практичної сфери музичного мистецтва в Україні. Дисертація, подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії, відповідає вимогам пункту 10 Порядку проведення експерименту з присудження доктора філософії, який затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167 (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 979 від 21.10.2020 р.) та може бути представлена у спеціалізованій вченій раді для присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 – Музичне мистецтво галузі знань 02 – Культура і мистецтво.

Результати дисертаційного дослідження обговорено і схвалено на фаховому семінарі кафедр історії музики і музичної етнографії та теорії музики і композиції Одеської національної музичної академії імені А.В. Нежданової 25 січня 2021 року.

Головуюча на засіданні фахового семінару:

професор, завідувачка кафедри історії музики та музичної етнографії

Одеської національної музичної академії

імені А. В. Нежданової

доктор мистецтвознавства,

професор

 ОСАДЧА С. В.

Рецензенти:

професор, завідувачка кафедри камерних ансамблів

Одеської національної музичної академії

імені А. В. Нежданової

доктор мистецтвознавства,

професор

 ПОВЗУН Л. І.

доцент кафедри теорії музики та композиції

Одеської національної музичної академії

імені А. В. Нежданової

кандидат мистецтвознавства,

доцент

МАЙДЕНБЕРГ-ТОДОРОВА К. І.

Підпис			
Засвідчую:			
Нач. відділу кадрів			

